

הקדמה

מלחמת "חרבות ברזל" פרצה על רקע מחדל אדיר שהוביל לשבר עמוק באמון הציבור ולערעור של בסיס תחושת הביטחון. עומק הכישלון, היקף הנפגעים, העובדה שאת המכה הקשה ביותר ספג דווקא העורף והקריסה של אתוס המדינה היהודית כמקום שבו לא יתבצע טבח באזרחים בבתיהם באין מפריע – כל אלה יצרו תחושה של אסון שכמותו לא ידעה מדינת ישראל מיום הקמתה. אף שלכישלון אבות רבים, אין חולק על כך שמחדל 7 באוקטובר הוא בראש ובראשונה מחדל צבאי. על רקע זה ולנוכח הייחודיות של יחסי הצבא והחברה במדינת ישראל, היה ברור מראשית המלחמה כי יש צורך לעקוב אחר יחסי הצבא והחברה במהלכה, ולבחון את הדינמיקה ביחסים אלו בחינה יסודית ועקבית.

בהתאם לתאוריות רבות של המלחמה המודרנית ניכר היה למן ההתחלה שהמלחמה מתנהלת בכמה חזיתות מקבילות, ובמרכזן החזית הצבאית, חזית הבית (העורף) והחזית הבין-לאומית. בעקבות הבנה זו, מהשבוע הראשון למלחמה הופק מדי שבוע סיכום של אירועי המלחמה, שסקר וניתח את יחסי הצבא והחברה במלחמה באמצעות חמישה צירים מרכזיים:

- תפיסות הציבור בנוגע ללחימה
- סוגיית כוח האדם
- סוגיית החטופים
- התפתחויות חברתיות-פוליטיות
- אמון הציבור

סיכום זה הופק כדוח שבועי שניטר את האירועים על בסיס מעקב צמוד אחר הצהרות דובר צה"ל (יומיות בתחילת המלחמה ותקופתיות בהמשכה), התפתחות הלחימה בפועל, השיח ברשתות החברתיות ובאמצעי התקשורת הממוסדת, מחקרים ודוחות שפורסמו, שיח עם גורמים רלוונטיים שונים כגון ראשי רשויות, אנשי מילואים, ארגוני החברה האזרחית, משרדים ממשלתיים וגורמים בתוך הצבא. עד 31 בדצמבר 2023 ערך המכון סקר שבועי שבחן את עמדות הציבור בסוגיות השונות, ומראשית שנת 2024 נערך סקר אחת לחודש.

כל סקר כלל שלושה חלקים מרכזיים:

1. שאלות קבועות העוסקות באמון הציבור ובהן אמון בצה"ל, אמון במוסדות נוספים, אמון בהצהרות דובר צה"ל, אמון בנוגע להשגת מטרות המלחמה ועוד.
2. שאלות קבועות העוסקות בסוגיות חוסן וחברה ובהן שאלות העוסקות בסולידריות, באופטימיות לגבי היכולת להתאושש מהמשבר, בניטור מדד הביטחון האישי ועוד.
3. שאלות משתנות המהדהדות עם אירועים אקטואליים וסוגיות נקודתיות שצפו בנקודת הזמן הנתונה, כדוגמת הסכמים להשבת חטופים; יחסי הדרג הצבאי והדרג המדיני; אמון בחיל האוויר, באגף המודיעין ובפיקוד העורף; אמון באישים משתנים; או צמתים בהתפתחות הלחימה בחזיתות שונות. גם שאלות משתנות אלה חזרו ונשאלו מדי פעם, כאשר מן המחקר והניטור השוטף עלתה תחושה שייתכן שינוי בסנטימנט הציבורי (למשל בהקשר של המוטיבציה לשרת או החובה לציית לדין הבין-לאומי) לנוכח פעולות בשטח ששינו את מצב המלחמה (הרחבת הלחימה לחזית הצפון).

מעקב זה אפשר לנו להצביע על מגמות ולנתח את הקשר ביניהן ובין התרחשויות אחרות בזירה הציבורית או הצבאית. נוסף על כך ניטור דעת הקהל היה נתון תומך למסקנות שעלו מהניטור הכללי או לחלופין הכוין את הצורך בהעמקת המחקר. תוצאות הסקרים השבועיים סיכמו כל דוח שהופק בליווי פילוחים דמוגרפיים חשובים.

זה המקום להדגיש – אף שסקרי דעת קהל הם כלי מחקר מקובל, התפיסה המנחה הייתה שקשה מאוד לבסס תובנה במחקר על בסיס תוצאות סקרים לבדן. דעת הקהל מושפעת מאוד מאירועים נקודתיים שעשויים להסיט את הסנטימנט הציבורי באופן זמני, וכך מתקבלת תוצאה שאינה בהכרח משקפת תפיסה רווחת ומבוססת. זאת ועוד, פעמים רבות ניסוח שאלה מטה את תוצאותיה באופן שלעיתים שינוי של מילה או מיקומה עשויים לספק תוצאות שונות. בשל כך נבחרו מספר אמצעים לשימוש הגון ואפקטיבי בכלי סקרי דעת הקהל: חזרה על מספר שאלות באופן קבוע ובניסוח זהה לחלוטין. חזרתיות כזו לאורך עשרות שבועות אפשרה לעמוד על מגמות ופילוחים שהם משמעותיים לעיתים יותר מתוצאה חד-פעמית, כאשר המטרה היא לנטר מדדי אמון ואת ההתרחשויות המשפיעות עליהם; בבחינת סוגיה נקודתית נשאלו מספר שאלות המקיפות אותה, כך שניתן היה לבחון אם כלל הזוויות מגבשות מסקנה ברורה או אפשרית במידת סבירות גבוהה; לבסוף, כאשר במהלך איסוף התשובות התרחשו אירועים בולטים, סומנו תוצאות שאפשר שיהיו מוטות, ולעיתים

אף חזרו על השאלון כולו או על חלקים ממנו, כמו למשל סביב מבצע "ארנון", שחל בעת איסוף נתוני הסקר באותם ימים.

הפקת הסקרים התבצעה בשיתוף מלא עם מרכז הנתונים של המכון למחקרי ביטחון לאומי, המאגד ומציג נתונים בכל חזיתות המלחמה על פי פרמטרים שונים. לאורך המלחמה הצטבר במרכז בסיס נתונים מהחשובים ביותר הקיימים כיום.

הניתוח במלאת שנה למלחמה היה ניתוח רטרוספקטיבי של מקרים והתפתחויות שתועדו בזמן אמת. נבחנה השאלה אם ניתן להצביע על מתאמים בין הצירים השונים, ואם מתקיימת התאמה בין תזוזות בסנטימנט הציבורי לגבי אמון הציבור ובין התפתחויות בזירות הלחימה או התפתחויות במרחב החברתי-פוליטי. הופקו גם תובנות מתוך ההתבוננות הכוללת בהתפתחות הצירים השונים לאורך המלחמה.

במחקר זה מוצגים הצירים שנבחנו בחלוקה על פי ציר הזמן. זאת על אף העובדה שיש גם תובנות חשובות שניתן היה להפיק מהתבוננות במאגר הצירים בחלוקה תמטית. הסיבה לבחירה זו נעוצה בקשר ההדוק בין הצירים השונים, כאשר התפתחויות בלחימה, למשל, השפיעו באופן ניכר על סוגיית אמון הציבור. חלוקת המחקר התבצעה בהתאמה לשלבי המלחמה בשנתה הראשונה:

שלב א – תחילת המלחמה, למן המתקפה ב־7 באוקטובר ועד תחילת התמרון הקרקעי ברצועת עזה.

שלב ב – שלב התמרון העצים ברצועת עזה עד תחילת ינואר 2024, אז הכריז הצבא על סיום שלב זה.

שלב ג – המשך הלחימה בחזיתות השונות עד ההסלמה בצפון.

סמוך למועד פרסום מחקר זה נכנס הרמטכ"ל ה־24 של צה"ל לתפקידו. בסקר שנערך לאחר ההכרזה על מינויו הצפוי של רב־אלוף אייל זמיר הצביע הציבור על המשימה של שיקום אמון הציבור כמשימה השנייה בדחיפותה הניצבת לפתחו, כשהיא מקדימה את הטיפול באיראן, בחזית הצפונית וביהודה ושומרון. התבוננות מעמיקה במחקר ובנתונים המובאים כאן עשויה לספק תובנות באשר לאתגרים הכרוכים במשימה זו.